

På sporet etter kong Harald på Utstein

Versjon 11.3.2026 av Arne Kvitrud

Innhold

Innledning.....	1
Haraldskvedet og Utstein	2
Fysiske indisier.....	2
Langhus på stolper.....	2
Krigergård – våpen og befestning	2
Rike funn og gjenstander.....	3
Elitekultur.....	4
Markedsplass og tingsted	4
Spor etter havn.....	6
Spor etter hestehold, hesteløp og rideutstyr	6
Spor etter gudsdyrking	6
Konklusjoner	6

Innledning

På bakgrunn av Haraldskvedet er det mest trolig at Harald bodde på Utstein i perioden rundt slaget i Hafrsfjord. Dette kan ikke bevises arkeologisk, men kildene peker i samme retning. Er det så mulig å finne spor fra Haralds tid som sannsynliggjør at det bodde en mektig person der?

Harald var trolig konge fra slutten av 800-tallet til omkring 931-932. Perioden er for kort til at det er mulig å datere gjenstander og andre funn. Så jeg er fornøyd om jeg kan finne dateringer til 800- eller 900-tallet. Med det dekker jeg det meste av det som kalles vikingtiden. Det er flere definisjoner av når vikingtiden var, men ca. 750-1050 dekker det meste. Er en gjenstand datert til vikingtiden, er den i de fleste tilfeller fra 800- eller 900-tallet.

Jeg søker etter indisier. De har hver for seg en begrenset tyngde, men med mange og forskjellige indisier, kan det nærme seg et slags bevis. Fravær av spor kan aldri brukes som bevis i seg selv. Mine forklaringer (som klosterbygging, masseforflytning og maritim orientering) er mulige, men ikke sikre. De viser at fraværet av funn ikke nødvendigvis taler mot et kongelig sentralsted, men de kan ikke brukes som selvstendige argumenter for det. Nye funn kan dukke opp i morgen...

Haraldskvedet og Utstein

Haraldskvedet er den eneste samtidige kilden som omtaler hvor Harald oppholdt seg. Nedenfor et sammendrag av min artikkel.¹

Vers 5 inneholder et problematisk stedsnavn (á Kvinnum býr), som ikke kan knyttes sikkert til et kjent sted. Alternative forslag som Karmøy, knúum eller hos kvinnene er ikke helt overbevisende. Verset gir derfor ingen sikker informasjon om Haralds bosted.

Vers 9 er derimot langt klarere. Lesemåten *býr at Útsteini* («bor på Utstein») er den som oftest foretrekkes i moderne skaldeforskning. R. D. Fulk la i 2012 denne til grunn i sin kritiske utgave av Haraldskvedet, og Finnur Jónsson gjorde det samme.^{2 3} Alternativet *byr at útsteini* («får bør ved utsteinen») er grammatisk mulig, men mindre vanlig i verseformen dróttkvætt og har få paralleller. Det er ikke full enighet, men hovedtyngden av filologer bruker lesemåten *býr*, som også passer best med versets struktur og motiv.

Fysiske indisier

En stor del av gjenstandsdateringene er gjort av programmene Copilot og Claude Sonnet 4.5 ut fra bilder. Begge har datert fra de samme bildene. Dette er metodisk problematisk. Bildedatering er ikke faglig akseptert som selvstendig kilde, og må her anses som indikasjoner. Sammenlikninger mellom faglige dateringer og det programmene lager er liten i de tilfelle jeg har tilgang på begge deler. Det er med noen få unntak også forskjeller mellom programmene. Jeg har da latt programmene diskutere med meg som ordstyrer. Unimus.no har flere års etterslep, og mange av funnene er relativt nye.

Langhus på stolper

Vi kan ikke forvente å finne grunnmurer fra vikingtiden, men stolpebygde langhus. Ett av husene kan ha vært en sal med forhøyet gulv eller midtrom, slik vi kjenner fra andre høvding- og kongsgårdsanlegg.

Georadarundersøkelser på Utstein viste mulige stolpehull, groper eller annen form for nedgraving. Uten utgravinger og dateringer er dette usikkert.^{4 5}

Kriggergård – våpen og befestning

Dagfinn Skre viste til at funnene på Avaldsnes ikke var som for sentra sør og øst i Skandinavia. Det gjorde at han brukte ordet krigergård om Avaldsnes.⁶ Avaldsnes var da i hovedsak et militært maktsenter.

¹ Arne Kvitrud: Hvor bodde kong Harald Luva? 2026 - <https://kvitrud.no/2026-01%20Luvas%20bosted.pdf>.

² R. D. Fulk: Þorbjörn hornklofi, Haraldskvæði (Hrafnsmál) in Diana Whaley (ed.), Poetry from the Kings' Sagas 1: From Mythical Times to c. 1035. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 1, 2012. Turnhout: Brepols, p. 91 - <https://skaldic.org/m.php?p=text&i=1436> (besøkt 15.8.2025)

³ Finnur Jónsson: Haraldskvæði (Hrafnsmál), i Den norsk-islandske skjaldedigting, 1912-1915 - på heimskringla.no.

⁴ Dagfinn Skre (redaktør): Avaldsnes: A Sea-Kings' Manor i First-Millennium Western Scandinavia, Berlin, 2017 – beskriver hallbygninger og stolpebygde langhus ved kongsgårder.

⁵ K. Hillesland, G. M. Pedersen: Georadarundersøkelse Utstein Gard og Utstein Kloster (ID 98030). Mosterøyveien, Klosterøy, gnr. 254, bnr. 1 og 25. Stavanger kommune, Rogaland. Oppdragsrapport, 2023.

Det er ingen kulturminner fra Utstein som er tolket som befestninger. Om det var befestninger der klosteret ligger, kan restene ha blitt ødelagt. Det er rester etter steingjerder eller ruiner funnet i georadarundersøkelsene, men de er ikke utgravd og datert.⁷ På Utstein er gravfeltet vest for klosteret, mens klosterområdet selv er sterkt forstyrret av middelalderens byggearbeider.

Fraværet av våpenfunn kan derfor skyldes byggearbeidene eller manglende utgravninger av graver, ikke nødvendigvis fravær av våpen. På Avaldsnes er gravfeltet bevart.

I Danmark ble det senere bygd steinkirker i romansk stil på eldre markeds plasser. Jens Ulriksen mente at det ikke nødvendigvis var en sammenheng, men en måte for stormenn til å vise sine hevdvunne retter.⁸ Her er Utstein i samsvar, både med en mulig eldre steinkirke og med klosterkirken.

Rike funn og gjenstander

På gården Utstein er det kjent om lag 170 gravhauger. Georadarundersøkelsene nordøst på kirkegården, viser en mulig fjernet gravhaug. Det åpner for tolkninger som peker mot førkristen aktivitet i området. Dette forblir imidlertid usikkert før en undersøker det arkeologisk.⁹ Georadardataene er mulige indisier, ikke sikre funn.

Kulturminne 272536 er om lag en kilometer vest for klosteret, og er et større anlegg.^{10 11} Anlegget er i Askeladden datert til «Vikingtid–middelalder» – et bredt tidsspenn på flere hundre år. Gravrøysene er nok fra vikingtiden. De øvrige kulturminnene kan også være fra samme tid, men er mer usikkert. Dette viser aktivitet i området, men kan ikke brukes som direkte belegg for vikingtid uten nærmere undersøkelser. Her fins seks mulige gravrøysere – noen graskledd og godt synlige, den største på 8,5 × 10 meter. Fem av gravrøysene er samlet på en liten høyde og er inngjerdet av en steingard. Den siste gravrøysa er litt for seg selv, med sin egen innhegning. Videre er det seks mulige fjæremannstuffer (tuffer ved sjøen) av varierende størrelse og utforming, fra enkle tuffer med tørrmurte vegger til større konstruksjoner med dobbelvegger. Den største er om lag 50 kvadratmeter. Flere av steinrekene som er tolket som tuffer er litt usikre. En steingard omkranser deler av området. Videre er det en del steinrekker av ukjent funksjon.

⁶ Dagfinn Skre: The warrior manor. I boka Avaldsnes: A Sea-Kings' Manor in First-Millennium Western Scandinavia, redigert av Dagfinn Skre, Berlin, 2017, side 766.

⁷ K. Hillesland og G. M. Pedersen: Georadarundersøkelse av Utstein Kloster og Klosterhagen, Arkeologisk museum, UiS, 2026.

⁸ Jens Ulriksen: Andløbspladser fra Danmarks yngre jernalder på baggrund av Roskilde Fjord-undersøgelsen, Karmøyseminaret Havn og handel i 1000 år, Dreyer forlag, Stavanger, 1997, side 124.

⁹ K. Hillesland og G. M. Pedersen: Georadarundersøkelse av Utstein Kloster og Klosterhagen, Arkeologisk museum, UiS, 2026.

¹⁰ K. Hillesland og G. M. Pedersen: Georadarundersøkelse av Utstein Kloster og Klosterhagen, Arkeologisk museum, UiS, 2026.

¹¹ Askeladden kulturminnesøk - <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=272536&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.10329252544888,5.571645498275757,59.10082157328239,5.576537847518921&zoom=18&id=60ed53d1-6460-11eb-9df2-005056bf3d73>

Flere funn kan stedfestes. Rundt 150 meter øst for klosteret er det funnet et metallsøkerfunn fra vikingtiden og en sølvmynt fra Heinrich II, preget i Köln en gang i perioden 1014–1024. Om lag 150 meter nord for klosteret er det funnet et dekorativt beslag av kobber med rester av forgylling, trolig fra merovingertid eller tidlig vikingtid. Et vektlodd er sannsynligvis fra 900–1000, og ble funnet om lag 70 meter nord for klosteret. Lenger øst, 500–900 meter fra klosteret, er det funnet to blå glassperler, en mangekantet sølvperle og et ikke beskrevet metallsøkerfunn.

I tillegg er det flere nye funn fra Utstein der funnstedet ikke framgår av de kildene jeg har. Det er et vektlodd med en X-formet markering på toppen og en sølvbarre (hakksølv), begge typiske for vikingtidshandel og vektøkonomi, samt sølvperlen datert til 800–950. Slike perler ble ikke produsert i Norge, men importert fra Østersjøområdet eller de slaviske landene. Samlet er dette tegn på at Utstein var integrert i internasjonale handelsnettverk i vikingtiden. En runeamulett fra vikingtid eller tidlig middelalder er også funnet.

Elitekultur

Harald er i Haraldskvedet omtalt som den rike. Importgjenstander, luksusvarer, våpen, drikkeutstyr og bronsekar kan være indikasjoner på et høvdingsete. Haraldskvedet forteller litt om livet i hoffet til Harald, og om hva som var der - i min oversettelse:¹²

16. Rikelig belønnet er krigerne som kaster **terninger** i Haralds gård; de er utstyrt med rikdom og vakre **sverd**, med hunnisk metall og østlige, kvinnelige **treller**.

17. De er ivrige når de kan vente kamp, raske til å springe opp og gripe **årene**. Jeg vet de sterke ror kraftig over bølgene, når kongen befaler.

18. På **klærne** og **gullringene** kan man se at de er kongens venner: de har røde **skinnkapper** med vakre striper, sølvinnlagte sverd, ringvevde **brynjer**, forgylte **sverdbeltes** og utskårne **hjelmer**, **armringer** som Harald ga dem.

19. Se på utstyret og gullringene til dem som står kongen nær: røde **kapper** med vakre tekstildekorer, sølvinnlagte sverd, **ringbrynje**, forgylte **støvler** og graverte hjelmer, og **håndringer** som Harald ga dem.

21. Ulvhedner kalles de som bærer blodige **skjold** i kampen; de rødfarger **spydene** når de kommer til strid; der er de stilt sammen til kamp; der vet jeg den kloke fyrsten setter sin lit bare til dristige menn som hogger i skjold.

Det er ikke funn som utmerker seg med påfallende høy håndverkskvalitet fra en vikinghøvding. Mest påfallende er mangelen på våpen. Årsaken kan være at det ikke er gravd graver ut i området. Funnene er av mer ordinær karakter, selv om den sølvperlen og hakksølvet peker mot handel og kontakt med fjerne nettverk.

Markedsplass og tingsted

Der det var handel, forventer man å finne spesielle gjenstander i arkeologiske utgravninger. Dette inkluderer vekter, vektlodd, mynter, blylodd, tellepinner, målestaver og merkelapper

¹² Min oversettelse er i sin helhet på Wikipedia: Haraldskvedet - <https://no.wikipedia.org/wiki/Haraldskvedet>.

med eierinnskrifter.¹³ Flere mener at funn av vekter og vektlodd er det sikreste tegnet på handel, siden de ble brukt for å veie opp betalingsmidler i sølv.¹⁴

Det er funnet to vektlodd som kan være fra vikingtiden. Det er en sølvmynt fra tidlig 1000-tall og sølv som kan ha vært betalingssølv. Funn av vektlodd, hakksølv, importperler og en tysk mynt viser at Utstein kan ha fungert som et utvekslingssted i seilleia, der varer og informasjon skiftet hender under kongelig kontroll. Funnmengden er for liten til å indikere en fast markedsplass, men passer med et sted der handel og utveksling fant sted.

Det er ikke kilder som tyder på at Utstein var et tingsted.

Mange grophus kan tyde på et samlingssted, tolket som midlertidige soveplasser.¹⁵ Det kan også ha vært verksted for tilreisende håndverkere.¹⁶ Mange kokegroper (100+) kan tyde på omfattende matlaging for mange mennesker.¹⁷ Observasjonene fra georadaren er tolket som mulige gropehus eller kokegroper, og tolkningene er usikre.¹⁸ Arkeologer mener det må være stolpehull eller stolper for å kunne tolke groper som et grophus. Hvis det ikke var stolper, er det mest sannsynlig avfallsgroper, latriner eller liknende.¹⁹ Det er ikke angitt at det er påvist stolpehull eller stolper i grophusene.

Fram til midten av 1100-tallet var hovedregelen i Europa at håndverkerne var omreisende. De dro fra marked til marked for å lage og selge sine produkter. På midten 1100-tallet ble de mer fastboende i byene, men dette skjedd senere i Norge.²⁰ Avfall før 1200-tallet anses derfor i hovedsak som husflid. Unntaket var byggearbeider på kirkelige institusjoner, der håndverkere jobbet en periode i byen, før de flyttet til neste byggeprosjekt.

Det mangler så langt spor etter lokal håndverks- eller husflidproduksjon fra vikingtiden.

Grethe Moéll Pedersen skrev at ”funnene fra georadarundersøkelsen på Utstein indikerer at det kan ha vært en kaupang eller annen form for handels- og produksjonssted på øya”.²¹ Dette bygger trolig på et område vest for klosteret (område 6) og ikke selve klosterområdet.

¹³ Axel Christophersen: I brygge, bod og strete, Karmøyseminaret Havn og handel i 1000 år, Dreyer forlag, 1997, side 45.

¹⁴ Unn Pedersen: Vektlodd - sikre vitnesbyrd om handelsvirksomhet? Primitive tider 4, 2001, side 32. Vekter kan også ha vært brukt av sølvsmeder.

¹⁵ Dagfinn Skre: The warrior manor. I boka Avaldsnes: A Sea-Kings' Manor in First-Millennium Western Scandinavia, redigert av Dagfinn Skre, Berlin, 2017, side 766.

¹⁶ Grethe Moéll Pedersen: Georadarkjøring og grophus ved Utstein kloster, Frá haug ok heiðni, årbok 2024, side 35.

¹⁷ Dagfinn Skre: The warrior manor. I boka Avaldsnes: A Sea-Kings' Manor in First-Millennium Western Scandinavia, redigert av Dagfinn Skre, Berlin, 2017, side 766f.

¹⁸ K. Hillesland, G. M. Pedersen: Georadarundersøkelse Utstein Gard og Utstein Kloster (ID 98030).

Mosterøyveien, Klosterøy, gnr. 254, bnr. 1 og 25. Stavanger kommune, Rogaland. Oppdragsrapport, 2023.

¹⁹ E-post fra Perry Magnor Rolfsen til meg 12.8.2024.

²⁰ Live Johannessen og Jan-Erik G. Eriksson (redaktører): Faglig program for middelalderarkeologi. Byer, sakrale steder, befestninger og borger, Riksantikvaren, Oslo, 2015, side 28 og 76f.

²¹ Grethe Moéll Pedersen: Georadarkjøring og grophus ved Utstein kloster, Frá haug ok heiðni, årbok 2024, side 35.

Spør etter havn

Naust, brygger, bolverk eller fortøyningskonstruksjoner var nok nødvendig for Harald siden han var i sjøslag som i Hafrsfjord. Glymdråpa forteller at han hadde skip og bandt skipet til pæler.²² Men om det var på Utstein er uvisst.

Georadarundersøkelsene i 2023 avdekket tre parallelle, langstrakte strukturer, som er tolket som mulige bryggefundamenter eller naustfundamenter. De er ikke arkeologisk undersøkt eller datert.

Spør etter hestehold, hesteløp og rideutstyr

Det er ikke funnet spor etter hestehold, hesteløp eller rideutstyr fra vikingtiden ved Utstein.

Fraværet av rideutstyr, hestebein og stallspor passer med et maritimt kongelig kontrollpunkt. Kongsgårder som Borg, Lejre og Borre har rike funn av hesteutstyr, mens Utstein – i likhet med Avaldsnes – trolig representerer en sjømilitær makt der hester hadde en mindre rolle enn båter.

Spør etter gudsdyrking

Fra Harald vil en kunne forvente å finne spor etter dyrking av Odin som en familiegud. Samtidig hadde han med seg andre folk, som kan ha hatt andre guder. Det mangler spor av religiøse ritualer fra vikingtiden.

Gravrøysene er nok spor etter førkristne ritualer, men ingen av dem er utgravd.

Stedsnavn kan gi ledetråder, men mange kjente navn i området har «Kloster» som prefiks. De må ha hatt eldre navn i vikingtiden – navn som kanskje kunne ha røpet noe om religiøs praksis – men disse er tapt.

Konklusjoner

Haraldskvedet forteller at Harald mest trolig bodde på Utstein. Funnene indikerer at stedet også senere var et administrativt og økonomisk knutepunkt. Det mest trolige er at klosteret ble anlagt på et eldre kongelig sentralsted. Dette følger i så fall mønsteret vi kjenner fra Avaldsnes, Lade, Seim og Fitjar, der kongsgårdene ble brukt av flere generasjoner før de senere ble kristne maktsentre med kirke eller kloster.

Dette underbygges av at funnmaterialet fra klosterområdet har gjenstander som tilhører et høystatusmiljø: vektlodd som peker mot handel og administrasjon, sølvbarre og hakksølv som viser økonomi basert på sølv. En manglekantet sølvperle og en mynt vitner om internasjonale forbindelser, en runeamulett må ha vært en personlig og magisk eiendel. Beslaget med forgylling viser luksus. Slike funn hører samlet hjemme i et politisk og økonomisk senter, ikke på en vanlig gård. Funnene fra klosterområdet kan tolkes som at aktiviteten før klosteret var preget av handel og administrasjon. Samlet peker funnene mot et mulig sentralsted som var i bruk gjennom flere generasjoner.

²² Se min oversettelse i Wikipedia: Glymdråpa - <https://no.wikipedia.org/wiki/Glymdråpa> .

Fraværet av spor etter vikingstidstunet i klosterområdet kan skyldes at terrenget ble planert ved klosterbyggingen. De fjernet eldre kulturlag, gravde ut store mengder masser og reiste steinbygninger som ødela eldre bygninger. Små gjenstander ble liggende igjen i jorda, og funnene representerer derfor eldre kulturlag. Grunnen er nok manglende sålling av jorda, slik det ville blitt gjort i seriøse utgravinger i dag. Funnene utenfor klosteret kan skyldes flytning av jord under byggingen av klosteret og under utgravningene i anlegget. Jord ble trolig kjørt ut og dumpet i nærområdene. Dette forklarer hvorfor funnene er spredd, og er uten gravminner eller spor av hus. Vikingtidfunnene passer inn i klosterområdet fordi klosteret ble anlagt på et eldre sentralsted. Funnene representerer derfor aktivitet fra før klosteret ble anlagt, ikke fra klosteret selv, og tyder på at området hadde en eldre høystatusfunksjon.²³

Om lag én kilometer vest for klosteret er det gravrøyser, fjæremannstufter, steingarder og ruiner av et tun. Dette tyder på et gårds- og bosetningsmiljø for bønder. Samlet gir dette muligheten for et todelt landskap: i vest lå gårdstunet med bosetning og gravfelt, mens klosterområdet var kongsgården med administrasjon, handel og elitefunksjoner – først under Harald, og deretter under senere konger. Svakheten ved denne tolkningen er, som ellers, mangelen på arkeologiske utgravinger.

Funnene bekrefter ikke Haralds tilstedeværelse, men de viser et høystatusmiljø i vikingtiden som passer med at Harald og hans etterfølgere brukte Utstein som kongsgård. Kombinasjonen av vikingtidfunn, sølvøkonomi, internasjonale kontakter, luksusgjenstander og skriftlige kilder gjør det mest sannsynlig at stedet var et kongelig sentralsted allerede i Haralds tid, og at senere konger videreførte bruken frem til klosteret ble anlagt.

²³ Linn Ekje Ramberg og Morten Eek: Unik mynt fra Magnus Berrfott - et metalldekorfunn, 3.12.2025 - <https://www.uis.no/nb/arkeologisk-museum/unik-mynt-fra-magnus-berrfott-et-metalldekorfunn> skriver også: Ut fra gjenstandenes variasjon i type og aldersspenn er det rimelig å anta at det er påført masser på dette området i nyere tid, og at massene kommer fra et tun eller bebygget område. Dette området kan være helt i nærheten, men det kan ikke fastslås med sikkerhet.